

ZRÍNYI MIKLÓS NEMZETVÉDELMI EGYETEM

BOLYAI JÁNOS KATONAI MŰSZAKI KAR

Harctéri Pszichológia

Pszichológia

Készítette:

Szávay István LKHB1312

Budapest

2005-11-20

Tartalomjegyzék

A béke	3
A harc	3
A kiképzés	3
A harctéren	5
A félelem a harctéren	7
A pánik a harctéren	9
A bátorság a harctéren.....	9
Felhasznált irodalom	10

A béke

A béke nem más, mint a háború folyamatosságát megszakító tűzszünet. A haderő pihen, átrendeződik, felkészül a következő összecsapásra. Új fegyvereket alkot, új harcrendet alakít és elemzi az eddig használtakat. Lecseréli - ha lehetősége van rá- és kiképzzi az emberi tényezőt, a katonát. A béke tehát határozatlan ideig tartó felkészülés a harc folytatására.

A harc

A harc meghatározása:

„Az egyedüli jogos cél, amelyet az államok egy háborúban maguk elé tűzhetnek, az ellenség fegyveres erőinek gyöngítése.(...) Ebből a célból elég, ha lehetőleg minél több embert tesznek harcképtelenné.” – idézet az 1868-ban Péterváron elfogadott Vöröskereszt-egyezményből.

A katona harcképtelenné tétele három dolgot jelent fontossági sorrendben:

- foglyul ejteni
- megölni,
- megsebesíteni.

A katona a harc folyamán tudja, hogy személyes szabadsága, élete és testi épsége veszélyben van. Ezek mellett a veszélyhelyzetek mellett ott van az egyénre jellemző veszélyeztetettség érzések: szomjúság, éhség, fáradtság. Az, hogy idegen földön esik el, esetleg jeltelen tömegsírban temetik el vagy, hogy szeretteik tudta nélkül hal meg, mind-mind szorongással tölti el a katonát. Még akkor is, ha a hivatástudat vezette a hadseregbe.

Félelmet kelthet benne egy nem várt helyzet kialakulása, egy bekerítés, a gondolat, hogy csapdában van. Ugyanígy a tűzkeresztség átélésében benne van a megdöbbenés, hogy az eddigi nyugodt állapot megszűnik és helyette egy felfokozott érzelmi állapotú korszak kezdődik. Egy olyan valami, amit nem ismer, amitől tart.

Összefoglalásul tehát elmondhatjuk, hogy a fegyveres harcban az elesettek, sebesültek száma, a pusztítás nagysága kihat a harcban résztvevő emberek pszichikumára, viselkedésére a harc folyamán. Az egymással szembenálló felek arra törekednek, hogy a saját szempontjuk alapján a lehető legjobb eredményt hozzák ki a saját és ellenségeik katonáinak lélektani változásaiból. És ezek a lélektani változások határozzák meg a katona viselkedését a harctéren.

A kiképzés

Békeidőben nehéz előre látni azokat a körülményeket, amikkel a katonának a harctéren szembesülnie kell. A kiképzésnek nemcsak a fizikai felkészítést, vagy a taktikai elemek elsajátítását kell tartalmaznia, hanem olyan személyiségformáló elemeket is, amikkel a harctér lélektani eseményei valamennyire elviselhetővé válnak a katonák számára.

A felkészítés a harcra azonban sohasem lehet százszázalékos, hiszen gondoljunk csak bele, nem fogunk azért megtizedelni egy szakaszt, hogy hozzászoktassuk a katonákat ahhoz a sokkhatáshoz, amit a harctéren kell majd átélniük. A kiképzés lélektani célja az, hogy a lehető legjobban megközelítse a harctéren elvégzendő feladatokat, és elviselhetőbbé tegye a szervezetre és az egyénre ható pszichikai nyomást.

Ahhoz, hogy a katona higgyen a győzelemben, szükséges a fölény tudata, legalább a felszereltség szintjén. Egy fizikailag és szellemileg jól felkészült katona erkölcsi és pszichikai szempontból is fölötte áll a többieknek.

Az ember rendelkezik speciális receptorokkal. Ezeket az érzékszerveknek. A rendeltetésük szerint felveszik az anyagi környezetből vagy az ember belső szervezetéből eredő ingereket, hogy az ingereket idegimpulzusokká, ingerületekké alakítsák át és a központi idegrendszerbe továbbítsák. Vannak az exteroceptorok, amelyek az emberi szervezetbe kívülről jövő ingereket veszik fel, valamint az interoreceptorokra, amelyeknek az a rendeltetésük, hogy az emberi szervezet belsejéből jövő ingereket vegyék fel. Az exteroceptorokat tovább bonthatjuk, telereceptorokra, vagyis azokra az érzékszervekre, amelyek „távolra” működnek (látás, hallás és szaglás), és kontaktoreceptorokra, amelyek akkor működnek, ha közvetlen érintkezésbe kerülnek az ingerforrással (ízlelés, tapintás, hideg meleg, fájdalom). A szervezet mozgását, annak térbeli elhelyezkedését jelzik (egyensúlyi és kinezetikus érzetek) a proprioreceptorok. A visceroreceptorok, szerepe az emberi organizmus egyes szerveiből vagy biológiai rendszereiből származó ingerületek jelzése.

Minden ingernek bizonyos intenzitással, erősséggel kell jelentkeznie, hogy ingerületet váltson ki, illetve érzékelhető legyen, ezt nevezzük ingerküszöbnek. Az alig észrevehető, minimális inger által kiváltott ingerületet hívjuk érzékletnek. Ilyen lehet egy hang, amely fokozatosan erősödik egészen addig a pillanatig, míg ezt a hangot az ember egyáltalán meghallja. Vannak olyan ingerek, amelyek egy bizonyos (ún. maximális) erősségen túl már nem váltanak ki ingerületváltozást, viszont rendszerint magát a receptort sértik meg. Ilyen lehet pl. a rendkívüli erejű robbanást kísérő légnyomás, amely megsérti a dobhártyát, és erős fájdalmat okoz.

A múltbeli háborúk tapasztalatai azt mutatják, hogy a katonák elvileg szakadatlanul arra kényszerülnek, hogy maximális ingereket vegyenek föl. Vakító fénynek, fülsiketítő robbanásoknak, csontig hatoló hidegnek vagy fájdalmas égési sebeknek vannak kitéve. Csodálatos, hogy a „régii” frontharcosok még akkor is nyugodtan alszanak, ha dörögnek az ágyúk, abban a pillanatban azonban, amint a harctéren eluralkodik a csend, azonnal fölébrednek, és nyugtalanokká válnak.

Az alegységparancsnokoknak figyelniük kell arra, hogy a katonákat már a békeidőben a kiképzés során hozzá kell szoktatni az erős ingerekhez. Ez az „edzettségi” állapot nagyon előnyösnek mutatkozik harci feltételek között, mert köztudott, hogy a múltban a csatatereken nemegyszer éppen úgy került sor, különböző hátrányos jelenségekre — mint a pánik —, hogy váratlan és rendkívüli erősségű akusztikai és optikai ingerek hatottak a katonákra.

Ha a katona hosszabb időn át nagyon erős ingereknek van kitéve, az nagyfokú pszichikus kimerülésére vezethet, mely érzéketlenségbe mehet át. A katonák „közönyösökké” válnának az ágyúzásra, a bombákra és a lövedékekre. Szélsőséges kimerültségi állapotban a veszélyes helyzetekre úgy reagálnak, mintha „egyáltalán nem volnának idegeik”, egyáltalán nem érzékelnének semmit. Ez a kimerültségük eltompítja életösztönüket is — a legalkalmatlanabb pillanatokban szállnak ki a harckocsikból, ugranak ki a lövészárokból, nem fedezik magukat, levetkőznek minden óvatosságot, veszélynek teszik ki életüket anélkül, hogy arra valóban szükség lenne.

Nemegyszer megtörténik, hogy a katona több órás harcban vesz aktívan részt. Leváltása vagy hátravezénylése után - feltéve, hogy a körülmények ezt egyáltalán lehetővé teszik - azonnal ki kell pihennie magát. Gondoskodni erről a pihenésről a háborúban, az alegységparancsnokok egyik alapvető szolgálati kötelessége.

A nagyon erős érzéketeket, benyomásokat természetesen ugyancsak erős érzelmi momentumok kísérik. A katonának nem mindegy, mit lát a harctéren. A harctéri sors nem kíméli őt sem a megrendítő látványoktól, sem a rémületbe ejtő hangoktól. A katona kiképzése során tehát a legszélesebb körben kell alkalmaznunk a színlelésnek azokat az eszközeit is, amelyek előre megedzik lélektanilag is.

A harctéren

A harctéren megváltozik valami. Megváltozik az eddigi egyhangú életritmus. A kiképzés a fizikai állóképességet és a taktikai, szellemi felkészülés elsajátítása után ott van a szabadidő. Van eltávozás, szórakozási lehetőség, vagy bármilyen más elfoglaltság, ami elvonja a figyelmet a pszichikai leterheléstől.

Háborúban nincs vasárnap. Háborúban nincs ünnepnap. A szabad mozgás megszűnik. A katonának harci egysége közelében kell maradnia. Heteken, hónapokon át ugyanazokkal az emberekkel kell együtt élnie. Fel kell vennie egy új életritmust.

Megfigyelhető, hogy a katonai szolgálat ideje alatt "felértékelődnek" a civil kapcsolatok. A szabadság elvesztésének érzése, a kötött életformához való alkalmazkodás, a szervezeti keretek, szabályok uniformizáltsága, a személyesség háttérbe szorítottsága miatt általában erőteljesebben kapaszkodnak barátnőjükbe, jobban ragaszkodnak a családi kötelékekhez. Ezért is kell nagy figyelmet fordítani a tárgyvesztésekre.

Néhányan úgy érzik, hogy az otthon maradottak tehetetlenekké, szinte életképtelenekké válnak a segítségük nélkül. Az ilyen félelmek mögött gyakran belső bizonytalanságot, határozatlanságot találunk. Ezek az emberek nehezebben találják meg a helyüket a katonai közösségben, szenvednek a baráti, a személyes kapcsolatok hiányától. Az otthoniak féltése azt a "kiáltásukat" jelezheti, hogy szükségük van a nélkülözhetetlenség érzésére, a fontosság tudatára.

A katonai szolgálat, a sajátos hierarchikus viszonyaival, kommunikációs stílusával, követelményrendszerével, kötött életformájával beilleszkedési, alkalmazkodási nehézségeket okoz. A szervezeti, a szolgálati viszony sajátosságai, a személyes hatékonyságnak, a kompetencia érzésének beszűkülését eredményezheti, és növeli a belső feszültségérzést, a frusztráltságot, a bizonytalanságot. Ez a hatékony feszültszabályozással rendelkezők számára is kihívást jelenthet. A

kiegyensúlyozatlan, kialakulatlan fiatalemberknél a szervezeti sajátosságok a korábbi szorongás-elhárítási módjuk csődjét okozhatja, ami változatos formában megjelenő idegességi panaszokat, pszichoszomatikus tüneteket, neurotikus megoldásmódokat, agresszív reakciókat, szuicid kísérleteket eredményezhet. Az irodalmi művek, a filmek, a katonai testületek, a fegyveres szervezetek egyik sajátosságának tartják a csapatszellemet, a testületi szellemet. Ezt az egység-érzést a testületbe kerülés sajátos rítusa, a kiképzés, a fegyelem, a civilektől való különbözőség, a társadalom elvárása alakíthatja ki. Belső súrlódások előfordulhatnak ugyan, de a nehézségeken a közösségbe, a csapatszellembé vetett hit átsegíti az egyént. A közösség ereje meghatározó, ha szükség van rá, együtt lélegezve, egyszerre lépve mutatják meg összetartozásukat, és félelmüket leküzdve oldják meg a feladatokat.

A harctéri események, a sebesültek, a halottak látványa pszichikus kimerültségre, válságokra és idegösszeroppanáshoz vezethetnek. Ha ehhez még hozzájárulnak az otthonról, vagy szeretteiktől kapott rossz hírek, akkor előre megjósolhatatlan cselekedethez, esetleg öngyilkossághoz vezethetnek.

Ennek példáját láttam 1994-ben, amikor a határőrségnél teljesítettem sorkatonai szolgálatomat. A járőrszolgálatba állásom napján érkezett leveleimet csak a szolgálat letelte után, másnap kaptam kézhez. Amint a századparancsnokom elmondta mindezt azért, nehogy öngyilkosságot kövessek el a fegyveres szolgálatban, hiszen amíg nem olvasom el a levelet, addig nem tudom mi áll benne.

Háborús helyzetben még körültekintőbbnek kell lenni:

„A temetőket nem szabad olyan helyekre telepíteni, ahol azokat megláthatják a harctérre tartó kiegészítő csapatok. Ez igen rossz hatást gyakorol a katonák erkölcsére, még akkor is, ha ez fokozza a temetési szolgálat ünnepélyességét.” – G.S. Patton tábornok.

A katona nyugtalanságát fokozhatja olyan események bekövetkezése, amelyben az ellenség részéről bevetett számára ismeretlen harceszközzel, vagy taktikával találkozik, amelyek arra készítetik, hogy a kiképzésben megtanultaktól eltérjen. Például az első páncélostámadás az I. világháború idején, mint ismeretlen harceszköz „rontott” rá a német állásokra. Jóllehet a támadásban használt tankok sebessége nemigen közelítette meg egy mai rövidtávúfutó gyorsaságát, mégis meglepetése sokkolta a katonákat, akik pánikszerűen menekültek az ismeretlen jármű elől.

Taktikai meglepetés példaként felhozható a vietnámi népi hadsereg gerilla harcmodora, ami az amerikai haderő számára éppoly legyőzhetetlennek bizonyult, mint az előttük már kudarcot vallott francia hadseregnek. Hiába volt a technikai fölény.

A háborúban hatalmas jelentőséggel bír a parancsnokok rátermettsége és tapasztaltsága. A katonának bíznia kell abban az emberben, aki őt vezeti. Még ennél is jobb, ha felnéz rá, mintegy példaképre, hogy a parancsait ne vonakodva, hanem már-már odaadással párosulva teljesítse.

Erre jó példát mutat Erwin Rommel, aki a II. világháború Észak-Afrikai harcterén már a megérkezését követően megállította az angol 8. hadsereg előrenyomulását. Bár a brit katonák sem voltak kevésbé kiképzettek, mint Rommel emberei, valamint utánpótlásuk is sokkal biztosabb és több volt, mégis létezett egy nagy előnye a „sivatagi rókának”. Ez pedig éppen a ráragasztott becenévvel párosuló lélektani

főlény! Az Afrika Hadtest katonái felnéztek parancsnokukra, és ami a legfontosabb, hogy a brit katonák tartottak Rommeltől!

Tekintélyét egészen Montgomery parancsnoki kinevezéséig megőrizte az angol katonák körében, akinek az első feladata az volt, hogy embereiben letörje Rommel nimbuszát és ráébressze katonáit, hogy az ellenfél legyőzhető. A siker eléréséhez Montgomerynek még egy dologra szüksége volt, ez pedig az a számbeli és utánpótlásbeli fölény, amivel rendelkezett az El-Alameini csata kezdetén.

Minden egyes katonának az ellenséggel és a lelki folyamataival szemben kell helytállnia, a parancsnokoknak pedig a katonáin keresztül az ellenséggel szemben és ezáltal a katonái érdekében kell fokozottan megterhelő és figyelmet igénylő helytállást tanúsítania.

Ami egyikőjük esetében sem könnyű dolog, hiszen ott van a harctéren a halál szükségszerűsége és elengedhetetlen jelenléte.

Az ember a harctéren ölni kénytelen, és ez nem a természetéből adódó életbenmaradás miatt, hanem mert az ellensége is kényszerűségből kénytelen őt megölni.

A fegyveres erők a rendelkezésükre álló, az emberei élet kioltására megtervezett eszközöket a lehető leghatásosabban igyekeznek felhasználni. Ezeknek az eszközöknek a fejlettségi szintje folyamatosan növekszik. Gondoljunk csak bele száz év alatt mennyit fejlődött a repülés!

A különböző természeti feltételek is hatnak a katonák pszichikumára. Egy-egy földig lerombolt város látványa, főleg, ha az a saját hazájának egy városa, nagyban demoralizálhatja őt. Az időjárás viszontagságai is lehangolóan hatnak, ha nem a megszokott, hanem szélsőséges körülmények közé kerül a katona. Pl.: állandóan magas páratartalom, nagy hőség, elviselhetetlen hideg.

Szintén nagy a jelentősége a harc időtartamának. A katonák másképpen viszonyulnak a gyors döntő jelentőségű csapáshoz, mint egy elhúzódó harchoz, amelynek a vége nem látható. Különösen az idősebb és családos katonák tulajdonítanak nagyobb jelentőséget a harc időtartamának.

A félelem a harctéren

A veszély az emberben rendszerint veszélyeztetettségi érzést vált ki. Amíg a veszély objektív, addig a veszélyeztetettség szubjektív.

A félelem különösen a tűzkeresztségen még át nem esett katonák esetében igen gyakori jelenség. Ezek a katonák még nem szoktak hozzá a háborús körülményekhez, azokhoz a felfokozott lélektani jelenségekhez, amit a halálfélelmet kiváltó küzdelem okoz.

Születésünktől halálunkig végigkísérnek bennünket a különböző félelmek, szorongások, melyek egy részét titkoljuk, magunkban hordozzuk, más részéről környezetünk is tud. Nehéz helyzetekben a környezet sokszor csalódik bizonyos tulajdonságokkal felruházott emberben, mert kiderülhet, hogy a bizonyos tulajdonságokkal felruházott egyén messze nem az elvárt módon viselkedik. Az ember vészhelyzeti viselkedésének számos specialitása van.

A félelmet a pszichológia tudománya sokféleképpen vizsgálta és értelmezte, de abban egységes az álláspont, hogy legegyszerűbb, legősibb formája akkor lép fel, ha az ember veszélyhelyzetben van, és testi károsodás fenyegeti. Vannak tényezők, melyek ösztönösek és félelmet idéznek elő. Ilyenek pl.: az egyensúly hirtelen elvesztése, nagy tárgy hirtelen közeledése. Az előbbieket

általában a félelem egy változatát, az ijedséget hozzák a felszínre. A tartósabb félelem lehet az aggodalom vagy szorongás.

Ranschburg Jenő egyik művében említi Hamilton kísérletét. Ebben a kísérleti személyekkel egyszerű szabályokat tanítottak be egy helyiség elhagyására. A váratlanul nyakukba zúduló víz klasszikus pánikreakciót idézett elő, és mindent elfeledve "fejvesztve" menekültek, amerre láttak.

A kutató ebből azt a következtetést vonta le, hogy a félelem az embert saját személyisége fejlettségénél alacsonyabb rendű reakcióra készíti, tehát regresszív hatása van. Meg kell különböztetni a megelőző félelmet az eseményt csak követő, pánikszerű ijedségtől. Amennyiben a személyiségnek lehetősége van időben átélni a közelebbi veszélyt, úgy mindenféle megelőző, elhárító tevékenységet gyorsabban tanul meg, sajátít el, hatékonyabban hajt végre.

A katonapszichológia által kidolgozott praktikus módszereket a pszichiátriai veszteségek csökkentésére a tapasztalt parancsnokok általában ismerik. Tudják, hogy a jó ellátás, a kipihenttség, a félelem "kibeszélhetősége", az állandó foglalkoztatás, a várható veszélyek ismerete mind-mind csökkentő tényező. A legfontosabb azonban valószínűleg az a tényező, melyet amerikai kutatók mulattak ki a német Wehrmacht módszereit elemezve, az alábbiak szerint.

A német hadseregben nem fordítottak különös gondot a káros stresszhatások megelőzésére, ennek ellenére az ilyen irányú teljesítményük kiváló volt, megelőzve minden más hadsereget. A kutatók az okot a kiváló bajtársi kapcsolatokban és az igen színvonalas, rátermett alegységparancsnoki vezetésben látták. (Mindemellett fontos megemlíteni, hogy a harmincas évek Németországában már kisgyerek korában a harcra, a háborús felkészülésre oktatták játékosan a fiatalságot. -Pl: SA, cserkészosztatok, stb- ami nagyban hozzájárult a harctéri körülmények elviseléséhez)

Egy bizonyos intenzitású félelem a parancsnok szolgálatában állhat, gyorsíthatja, motiválhatja a tevékenységet.

Élettani és lélektani tünetek előfordulása a fegyveres harc résztvevőinél.

A tünet megnevezése	Az előfordulás gyakorisága
Erős szívdobogás	86%
Gyomorgörccs	75%
Hasmenés	59%
Reszketés, remegés	56%
Hideg verejték	55%
Izommerevség	53%
Elgyengülés	51%
Hányás	24%
Akaratlan székelés	10%
Akaratlan bevizelés	10%

Forrás: S.A. Stouffer: The american soldier, combat its aftermath, New Jersey 1949
A táblázat a II. világháborúban részt vett katonák megkérdezésével készült.

Megfigyelhető, hogy a különböző harctéri tapasztalattal rendelkező katonák közül azok, akik még nem estek át a tűzkeresztségen, sokkal veszélyesebbnek tartották a

repülőgép-támadást, mint a tüzérségi tüzet, az érettebb harci tapasztalatokkal rendelkezők viszont a tüzérségi támadást tartják a legveszélyesebbnek.

Figyelmet kell fordítani arra is, hogy az egységben – legyen az raj, vagy szakasz szintű- a katonák viszonya egymáshoz legalább megfelelő legyen. A nézeteltéréseket igyekezni kell orvosolni, az összeütközéseket állandóan kereső egyén(ek)e)t ki kell szűrni és eltávolítani abból a közegből, ahol a baj forrása ő.

Ez elsősorban az alegységparancsnokok dolga, hiszen közvetlen érintkezésben vannak az alárendeltjeikkel, folyamatosan együtt dolgoznak, ismerik őket. A harctéren, a küzdelem idején, legyen az előrenyomulás, vagy védekezés, a katona az alegységparancsnokát látja, vele tartja a kapcsolatot, vele harcol.

A pánik a harctéren

A pánik a harccal együtt járó lélektani jelenség.

A katona pánikba eshet a túlerőtől, ha körülötte meghal mindenki, vagy bármi más okból, ami az ő harcra felkészítésének elmaradásából, lelki felkészületlenségéből adódhat.

Pánik létrejöhet:

Fizikai okként jelentkezhet:

- az éhség
- szomjúság
- a kimerültség
- nehéz harcok
- betegségek
- vagy a nagy veszteségek miatt.

Érzelmi okként létrejöhet:

- képzelt veszély
- a tájékoztatás rossz minősége (pl: a felderítés hibájából)
- a meglepetésből (pl: váratlan ellenséges támadás)
- ismeretlen fegyverek bevetésétől
- ismeretlen harcrend felbukkanásától
- az elhagyatottságtól
- és a magárahagyatottságtól.

A pánik olyan hirtelen fellépő félelem, vakrémület, amely általában nagy embertömegeken lesz úrrá. Egyes embereken csak ritkán.

Jellemző a pánikra, hogy nemcsak valóságos veszély váltja ki, hanem olyan, amit a képzelet szül. Pánik rendszerint akkor tör ki, ha az érzékszervek működésükben erősen gátoltak.

A bátorság a harctéren

Minden normális és pszichikailag egészséges ember félelmet érez, ha tudatos veszélyeztetettségi állapotban cselekszik. Bátornak nevezzük azt, aki ebben a veszélyeztetettségi helyzeten úrrá lesz a félelem érzésén.

„...Ha egyetértünk azzal az általánosan elfogadott definícióval, miszerint a félelmet nem ismerő ember ismertetőjegye a félelem nélkülség, a magam részéről be kell vallanom, hogy ilyen emberrel még nem találkoztam. Minden ember fél. Minél értelmesebb valaki, annál jobban fél. Bátor az az ember, aki félelme ellenére is helytállásra tudja kényszeríteni magát...”

– G.S. Patton tábornok.

Felhasznált irodalom

- ◇ Jerzy Cendrowski, Stefan Swebocki: Pszichológia a harcban és a katonai vezetésben , Zrínyi katonai kiadó 1976
- ◇ Dr Zellei Gábor, Katasztrófapszichológia, Cedit kft.
- ◇ www.mek.hu